

J. C. McKeown

Curiozități medicale

Povești stranii
despre artele tămăduitoare
din Grecia și Roma Antică

Traducere din limba engleză de
Alexandru Floroiu

AIL

Redactare: Constantin Furtună
Tehnoredactare: Liviu Stoica
Corectură: Cristina Șerban
Design copertă: Oana Bădică

A CABINET OF ANCIENT MEDICAL CURIOSITIES

J.C. McKeown

Copyright © Oxford University Press 2017

A Cabinet of Ancient Medical Curiosities: Strange Tales and Surprising Facts from the Healing Arts of Greece and Rome, First Edition was originally published in English in 2017. This translation is published by arrangement with Oxford University Press. Editura ALL is solely responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon.

CURIOZITĂȚI MEDICALE

J.C. McKeown

Copyright © 2022 Editura ALL

Toate drepturile rezervate.

Curiozități medicale. Povești stranii despre artele tămăduitoare din Grecia și Roma Antică a fost publicată inițial în limba engleză în 2017. Această traducere este publicată în acord cu Oxford University Press. Editura ALL este responsabilă pentru această traducere și Oxford University Press nu își asumă nicio răspundere pentru orice erori, omisiuni, inexactități ori ambiguități din traducerea de față sau pentru orice daune ori pierderi provocate în baza acestora.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MCKEOWN, J.C.

Curiozități medicale: povești stranii despre artele tămăduitoare

din Grecia și Roma Antică / J.C. McKeown; trad. din lb. engleză

de Alexandru Floroiu. – București: Editura ALL, 2022

ISBN 978-606-587-576-0

I. Floroiu, Alexandru (trad.)

61

Grupul Editorial ALL:

Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,

sector 6, cod 060512 – București

Tel.: 021 402 26 00

www.all.ro

Editura ALL face parte din Grupul Editorial ALL.

/editura.all
allcafe.ro

CUPRINS

<i>Prefață</i>	9
I Medicina, religia și magia	19
II Doctorul și societatea	38
III Atitudini față de doctori.....	58
IV Doctori renumiți	81
V Anatomia	93
VI Chestiuni legate de sex.....	107
VII Femeile și copiii	118
VIII Medicina preventivă.....	138
IX Prognosticul și diagnoza	160
X Boli și afecțiuni aparte	170
XI Tratamente și leacuri I.....	204
XII Tratamente și leacuri II.....	229
XIII Medicina generală	264
XIV <i>Respice finem</i>	285
<i>Glosar</i>	289

Prefață

Tratatul hipocratic *Despre natura omului* începe cu textul: „Oricine participă la discuții despre natura omului într-un context mai larg decât cel strict al medicinei nu are ce citi în această lucrare“. Această carte, în contrast cu acel citat, va prezenta aspecte ale vieții din Antichitate relevate din texte antice, mai degrabă decât să abordeze partea medicală. Vă puteți aștepta să citiți despre doctori care se ceartă lângă patul suferindului sau care impresionează cu abilitățile lor de chirurghi, despre cure pentru migrene care presupun legarea unui țipar, a unui sutien sau a unui bandaj cu excremente de șoarece în jurul capului pacientului (atât durerile de cap, cât și calviția pot fi prevenite prin tunderea părului doar în ziua a șaptesprezecea sau a douăzeci și noua după luna nouă), despre măgărițe ținute în camera bolnavilor drept surse de lapte proaspăt, despre diverse amulete, asemenea unui șarpe strangulat care ține departe amigdalita sau a unui cuc ținut într-un săculeț din piele de iepure care are efect de somnifer și, într-un final, faimoase glume vechi, de tipul:

Un tip s-a dus la doctor și i-a spus:

— *Doctore, am amețeli timp de o jumătate de oră după ce mă trezesc, dar apoi mă simt bine.*

La care doctorul îi răspunde:

— *Păi atunci trezește-te cu o jumătate de oră mai târziu!*

Este imposibil să nu râdem când dăm de absurditatea a sute de declarații din Antichitate despre medicină. Luând câteva exemple, nu putem decât să medităm la:

Medicamentele își pierd efectul dacă sunt puse pe orice fel de masă înainte să fie administrate.

Pubertatea poate fi întârziată prin ungerea sânilor tinerelor și a testiculelor tinerilor cu sânge de liliac.

Una dintre cele mai inteligente observații ale lui Pitagora a fost faptul că oamenii cu nume care conțin un număr impar de vocale au un risc crescut de a fi invalizi sau orbi sau de a suferi de astfel de afecțiuni pe partea dreaptă a corpului, iar cei cu numele cu un număr par de vocale le vor suferi pe partea stângă.

Mulți dintre doctorii din ziua de azi, dacă ar fi interogați în legătură cu originile meseriei lor, s-ar grăbi să discrediteze orice realizare din domeniul medical de dinainte de descoperirea microorganismelor și de dezvoltarea tehnologiei care ne permite să le studiem pe acestea. O astfel de atitudine plină de vanitate, care face abstracție de toate descoperirile uimitoare făcute în Antichitate, este eronată, dar această carte nu va căuta să corecteze acest aspect. După cum am evidențiat în citatul de mai sus, obiectivul meu este să prezint momente din trecutul medicinei care să fie mai degrabă amuzante decât revelatoare. Nu am competența de a-mi expune părerea asupra niciunui subiect medical, nici antic, nici contemporan, iar textul meu nu face absolut nicio încercare de a prezenta medicina grecilor și a romanilor într-un mod corect sau echilibrat. Atenția mea este îndreptată spre lucrurile neobișnuite sau de-a dreptul bizare, asemenea prognosticurilor date prin astrologie și a pântecelor umblătoare (vezi pag. 120); câteva

texte citate sunt totuși în legătură cu aspectele raționale și științifice ale gândirii medicale din Antichitate.

Medicina a evoluat atât de mult din Antichitate, încât lucrurile cuprinse în această carte vor surprinde orice cititor care este cât de cât la curent cu lumea medicală modernă. Spre exemplu, se pune mult accent pe conexiunile presupuse dintre medicină și religie sau magie, pe proceduri depășite, asemenea lăsării de sânge, și pe teorii demodate, precum credința arzătoare în cele patru umori. Pe de altă parte, sursele antice, ajunse până la noi în număr foarte mare, sunt în mod vădit reticente în privința unor aspecte ale medicinei care sunt de-a dreptul vitale în ziua de astăzi. Din moment ce fiecare familie își îngrijea bătrânii și invalizii, foarte puțin a fost scris despre îngrijirea celor cu dizabilități, iar geriatria nu exista. Stomatologia presupunea doar extragerea de dinți sau măsele (deși unii oameni purtau proteze sau aveau dinți de aur). Dependentele, de alcool sau de orice fel de drog, sunt rareori menționate. Bolile cu transmitere sexuală pare că nu erau nici pe departe la fel de des întâlnite sau de virulente ca în ziua de azi. Se făceau operații, dar, având în vedere lipsa de cunoștințe legate de anatomie și absența anestezicelor eficiente, ele erau soluții disperate și privite cu multă teamă și poate de aceea textele care vorbesc despre ele sunt scurte și superficiale.

Progresul înregistrat în medicina modernă este fără precedent, atât în ceea ce privește arealul de acțiune, cât și viteza sa. De când am schimbat mileniul, am cartografiat genomul uman, operațiile minim invazive și chirurgia cu ajutorul roboților au devenit ceva obișnuit și am creat primul rinichi și primul ficat uman în laborator. Există așteptări mari în direcția unor descoperiri decisive în tratarea cancerului, a bolilor genetice și a bolilor cardiace și neurologice. Iar această listă

nici măcar nu este completă. Cercetările din domeniul medicinei vor face posibile și alte descoperiri incredibile în viitor.

Dar nu așa au stat lucrurile întotdeauna. Până de curând, medicina, asemenea altor științe exacte, se concentra intens mai degrabă pe trecutul ridicat în slăvi, decât pe viitorul plin de necunoscute. În Antichitate, medicul *par excellence* era Hipocrate din Kos (secolele V-IV î.Hr.). Datorită reputației sale, i-au fost atribuite în jur de șaptezeci de tratate, grupate în Corpusul Hipocratic, deși nu se poate demonstra că el ar fi fost autorul vreunuia dintre ele, iar multe dintre ele au fost scrise după moartea lui. Galen (secolele III-II î.Hr.) a dominat gândirea medicală occidentală, aproape neschimbată până la Renaștere, iar unele dintre învățăturile lui erau considerate drept standard chiar și în secolul al XIX-lea. Faptul că el a fost o autoritate în domeniu timp de mai mult de un mileniu și jumătate demonstrează un conservatorism dus până la extrem. De fapt, această dedicare față de inerția intelectuală se întinde pe o perioadă și mai lungă, deoarece operele lui Galen, la rândul lor, erau puternic inspirate de corpusul de lucrări hipocratice.

Deseori, în opera sa *Cum să îl găsești pe cel mai bun doctor*, Galen insistă că niciun student în medicină nu poate spune că a primit educația potrivită până nu a aprofundat marile scrieri despre medicină din vechime. Iar Galen nu este singurul cu o astfel de părere. Respectul față de înțelepciunea tradițională, veche de secole întregi, era o trăsătură universal întâlnită în educația și practica medicală din Antichitate. Spre exemplu, când Scribonius Largus și-a publicat colecția de rețete de medicamente în mijlocul secolului I d.Hr, el a prefațat-o astfel:

Foarte puțini analizează calificările unui doctor înainte să-și lase viața proprie și pe a familiilor lor în mâinile lui. Pe de altă parte, nimeni nu ar plăti un artist

să îi facă un portret înainte să se uite la alte opere de-ale sale pentru a-i evalua talentul. Toată lumea are aceleași greutăți și aceleași moduri de a măsura pentru a se asigura că nu face greșeli în niște aspecte banale ale vieții de zi cu zi. Acest fenomen se întâmplă deoarece oamenii pun mai mult preț pe restul lumii decât pe persoanele proprii. Ca urmare, doctorii nu simt nevoia să studieze temeinic medicina. Unii doctori nu numai că nu au citit învățăturile celor din trecut, cele care reprezintă fundația medicinei, dar au și îndrăzneala de a le atribui acestora niște opinii eronate (Prefața lucrării Prescripțiile).

În același spirit, în Alexandria, înainte de ultimul suflu al lumii clasice, chiar înainte de asediul arabilor din 641, Pavel din Eghina și-a prefătat *Compendiul medical* astfel:

Mi se pare ciudat cum avocații au la îndemână tot timpul manuale care conțin cele mai importante aspecte ale legilor, spre deosebire de doctori. Avocații pot amâna luarea unei decizii timp îndelungat, dar noi nu avem această opțiune aproape niciodată. [...] Ei activează aproape integral în orașe, unde se pot găsi cărți oricând, în timp ce doctorii răspund urgențelor nu numai în orașe, ci și în sate sau în zone izolate sau chiar pe corăbii, în larg, unde orice întârziere poate avea consecințe foarte grave sau chiar fatale. Este extrem de dificil, dacă nu chiar imposibil, să reținem toate procedurile medicale și toate tratamentele. Din acest motiv am întocmit această colecție de scrieri medicale din Antichitate, la care am contribuit foarte puțin și numai în baza a ceea ce am observat și încercat în calitate de doctor.

„Scrierile vechi din Antichitate“ la care face referire Pavel sunt, în principal, cele ale lui Galen, care apăruseră cu cinci sute de ani înainte de scrierea acestei prefete, și ale lui Hipocrate, care erau vechi de un mileniu. Având în vedere acest spirit conservator, nu este surprinzător că textele medicale care au rezistat în timp laudă foarte rar noile descoperiri. Dimpotrivă, ele le critică, catalogându-le drept rezultate ale necunoștinței sau drept vorbărie efemeră, al căror scop era de a-i îmbogăți pe anumiți indivizi peste noapte. Astfel de critici vor fi destul de evidente în paginile următoare. Profesia de medic nu a fost văzută tot timpul într-o lumină atât de bună ca în ziua de azi.

Din cauza naturii surprinzător de statice a practicilor medicale antice, rareori contează când s-a spus ceva sau cine a fost cel care a spus lucrul respectiv. Majoritatea citatelor vor fi prezentate în absența comentariilor sau a notelor de subsol. Glosarul de la pag. 289 va oferi, totuși, unele informații de bază despre oamenii, locurile și evenimentele care sunt menționate adeseori în carte.

Textele medicale antice, fie ele scrise în greacă sau în latină, pot fi foarte dificil de citit. Dificultățile apar nu doar din cauza numeroșilor termeni tehnici cuprinși în subiectul abordat, ci și din cauza lipsei versiunilor cu adevărat de încredere ale textelor. Până recent, cele mai multe dintre lucrările lui Galen și ale lui Hipocrate erau citite în versiunile lor din secolul al XIX-lea, care, la rândul lor, se bazau pe versiunile în mare parte deficitare apărute în timpul Renașterii. Această deficiență a fost eliminată în urma lăudabilului efort depus de un mare grup de specialiști din mai multe țări, ale căror cercetări s-au derulat la cel mai înalt nivel posibil. În lipsa muncii lor, textele medicale antice ar fi fost și mai dificil de înțeles pentru mine, eu nefiind doctor de profesie. De

asemenea, în multe cazuri, aș fi avut acces doar la traducerile unor texte în alte limbi, cum ar fi araba. La nivel personal, le datorez multe prietenilor și colegilor. Debra Hershkowitz a citit draftul întregii cărți și a eliminat destul de mult material în exces care, oricum, mă fascina doar pe mine. Doi medici foarte ocupați, Cara Moll și James Nettum, care m-au scăpat de rușinea de a lăsa pe hârtie nenumărați termeni eronați din terminologia medicală modernă. Julie Laskaris, Susan Mattern, Vivian Nutton, profesoara mea de acum mult timp, Ralph Rosen și John Scarborough, colegul meu de la Madison, au împărtășit cu mine foarte multe din domeniul medicinei antice și, prin urmare, au îmbunătățit exponențial cartea.

Sfaturi medicale

Înainte de a încerca oricare dintre tratamentele cuprinse în volumul *Curiozități medicale*, consultați-vă medicul de familie. Dacă acesta este de acord cu mai mult de 2-3 la sută dintre ele, schimbați-l.

A se citi a.c., c/c. p.c., h.s., ad lib, s.o.s., *mane, nocte* (înainte, în timpul mesei și după masă, la culcare, oricând, la nevoie, ziua și noaptea).

Pentru cele mai bune rezultate, nu citiți mai mult de două capitole pe zi. Depășirea acestui dozaj recomandat nu are efecte negative pe termen lung, dar poate cauza somnolență și, în cazuri rare, amețeli.

Cânt despre Asclepios, vindecătorul bolilor,
Fiul lui Apollo, pe care Coronis cea strălucitoare, fiica
Regelui Flegias, l-a adus pe lume pe câmpia Dotis,
O mare plăcere a muritorilor, un tămăduitor
al afecțiunilor malefice

(Imn homeric către Asclepios)

Doctorii ar trebui să nu citeze niciodată poezii
drept susținere pentru opiniile lor,
căci un astfel de zel sincer dă impresia incompetenței
(Hipocrate, Precepte 12)

I

Medicina, religia și magia

Zeitățile lumii medicale

Asclepios, fiul lui Apollo, a învățat medicina de la centaurul Chiron. Atena i-a dat din sângele care curgea prin venele Gorgonei, iar cu ajutorul lui el a vindecat mulți oameni. A folosit sângele din partea stângă a corpului pentru a ucide și pe cel din partea dreaptă pentru a vindeca. Se spune că astfel a putut și să readucă morți la viață. Pentru ca oamenii să nu creadă că Asclepios ar fi un zeu, Zeus l-a omorât pe acesta cu un fulger (Zenobius, Proverbe 1.18).

În comparație cu celelalte popoare, grecii au făcut cele mai mari progrese în domeniul medicinei. Și totuși, chiar și printre ei, medicina se practică abia de câteva generații și nu vine de la începuturile poporului. Asclepios a devenit faimos datorită faptului că a fost primul care a practicat această artă. Medicina încă era primitivă și grosolană pe vremea lui, iar el a fost recunoscut ca zeu doar pentru că a dus-o într-o direcție mai sofisticată (Celsus, Despre medicină, Prefață 2).

Asclepios își punea talentul medical numai în slujba celor care sufereau doar de o boală anume, dar care erau sănătoși în rest și care aveau un stil de viață sănătos. Pe aceștia îi vindeca cu medicamente și cu operații și îi încuraja să-și păstreze obiceiurile de viață. [...] Totuși, atunci când venea vorba de persoane ale căror trupuri erau invadate de boli, el nu încerca să le prelungească viețile inutile [...] și să le permită să aibă copii care, la rândul lor, urmau să fie bolnavi. Asclepios nu trata persoanele ale căror obiceiuri de viață le afectau negativ, deoarece tratarea lor ar fi fost atât în deserviciul lor, cât și al statului (Platon, Republica 407d).

Succesul neașteptat al tratamentelor lui Asclepios a fost motivul pentru care se credea că el a readus la viață mai mulți oameni. Poveștile din vechime ne spun că Hades l-a acuzat că îi diminua puterea regatului; se spune că din cauza lui Asclepios, numărul de morți scădea continuu (Diodor din Sicilia, Biblioteca 4.71).

Șerpii sunt sacri pentru Asclepios. [...] Normal că Asclepios îi are ca însoțitori, din moment ce ei își leapădă pielea și par mereu tineri, așa cum și zeul îi face pe bolnavi să pară mai tineri atunci pe când face ca bolile lor să dispară asemenea pielii șarpelui (comentariu antic la Aristofan, Belșugul 773). Cum, în ziua de azi, mulți oameni asociază șerpii cu veninul și cu pericolul, pare paradoxal să percepi o asemenea creatură drept un simbol al vindecării. Grecii și romanii nu împărtășeau această perspectivă negativă. Șerpii care nu erau veninoși erau bineveniți ca soluții împotriva rozătoarelor. Până și în ziua de azi, șarpele apare pe caduceul lui Asclepios și pe Cupa Higiei, amândouă reprezentând diverse asociații medicale.

